

A MAGYAR CONSERVATIV POLITIKA KÍSÉRLETE A KONZERVATIVIZMUS LEGITIMÁLÁSÁRA

LEHETSÉGES-E NEMZETI POLITIKA 1848 ELLENÉBEN?

E G E D Y G E R G E L Y

A magyar közvélemény zöme az alcímben foglalt kérdésre a 19. század második felében nemmel felelt, mint ahogy egyébként valószínűleg ma is tenné, hiszen 1848 márciusának és áprilisának vívmányai a nemzeti emlékezet megkülönböztetett jelentőségű elemei. Emiatt nem nagy népszerűsége számíthatott Asbóth János (1845–1911), a hazai politikai gondolkodás egyik úttörője, aki a kiegyezés után a liberalizmus elutasításával és 1848 szelektív, de kemény bírálataival kísérte meg egy tudatosan konzervatív politikai program kidolgozását az 1875-ben publikált *Magyar konservatív politikában*.¹ Jól érzékelté ugyanis, hogy a 19. századi magyar politika kontextusában a konzervatív pozíció lehetősége elválaszthatatlan 48 eseményeinek az újraértékelésétől. Ha a magyar konzervatív gondolkodás forrásait kutatjuk, Asbóthig kell visszanyúlnunk, s először is azt a kérdést kell megvizsgálnunk, hogy a kor uralkodó eszmeáramlatával, a forradalomig vezető liberalizmussal szemben miként legitimálta ellenfogalomként a konzervativizmust. E feladat megoldása elsősorban Asbóth legismertebb, fentebb említett munkájának az elemzését igényli.

A LIBERALIZMUS KARAKTERE

A *Magyar konservatív politika* érvrendszerének sarkalatos állítása, hogy 1825-től Világosig, sőt egészen a munka születésének időpontjáig hazánk lényegében a szabadelvű liberalizmus befolyása alatt állt: „1825-től máig, egy fél évszázadon át, az absztrakt liberalizmus dominálta, minden más irányt ledorongolva zsarnokolta a magyar közvéleményt”.² Asbóth igen rossz véleménnyel volt a libe-

1 Asbóth János (1845–1911) életrajzához: VASAS Géza: *A konzervatív hagyomány élete* = ASBÓTH János: *Három nemzedék*. szerk. VASAS Géza, Kortárs, Bp. 2008. 18–26.

2 ASBÓTH János: *Magyar konservatív politika*. Légrády testvérek, Bp. 1875. Új kiadás: Uő: *Magyar konservatív politika*. szerk. SZENDREI László, Attraktor, Máriabesenyő, 2011. 12. (Az oldalszámok az új kiadásból származnak.)

ralizmusról; Edmund Burke-höz hasonlóan egy valóságtól elrugaszkodott, a steril racionalizmusra épülő doktrínát látott benne, amelyről azt írta, hogy „a philosophok találmányainak legidétlenebbike, amely nem pusztán apasztotta, hanem növelte a szegénységet és a becstelenséget”.³

Ez a liberalizmus Magyarországon sorozatosan rossz döntésekhez vezetett szerinte. Az állam és a nemzet érdekeit ugyanis absztrakt teóriáknak és elveknek áldozta fel, vagyis azt tette, ami a konzervatívok gondolkodásától a lehető legtávolabb áll. A magyar politikában mindig az volt a kérdés, fejtette ki, hogy mit mond „a francia doktrína”, mit a „német szobatudósok okoskodási aszkóiban szenvedő theorema”, csak épp az nem merült fel, hogy mi az adott ügyben a nemzeti érdek”.⁴ Igaz, azt elismeri, hogy a reformkor kezdetén az ország olyan állapotban volt, amely nagyon is indokolta a reformokat, de nem a Közép-Európa szerte felkarolt „Rotteck–Welker-féle sablon liberalizmusra” lett volna szükség, arra, amely reflektálatlanul veszi át az idegen mintákat. Asbóth számára világos volt, hogy a politika mindig helyhez és időhöz kötött, s ezért másolással nem érhető el sikeres állam- és nemzetépítés.

KONZERVATIVIZMUS ÉS NEMZET

Az igazi újdonságot mégsem a liberalizmus bírálata jelenti a *Magyar konservatív politikában*, hanem a konzervativizmus melletti kiállás. Ez ugyanis új fejezetet nyitott a magyar eszmétörténetben, hiszen Magyarországon korábban, a 19. század első kétharmadában módszeresen rendszerezett, tudatos konzervatív gondolkodás egyáltalán nem volt. Asbóth liberális publicistaként kezdte pályafutását (*Egy bolyongó naplójából*. 1866, *A szabadság*. 1872), majd a *Három nemzedék* (1873) után végleg a konzervativizmushoz fordult, abból a feltevésből kiindulva, hogy a „mai áramlat a konzervatív áramlat Európa-szerte, világszerte”.⁵

Állításához tegyük hozzá: a 19. század második felében a konzervativizmus valóban új erőre kapott, miután kibékült a nemzeti eszmével. Emlékeztet, hogy a század első felében a régi rend olyan éles szemű hívei, mint például Metternich még roppant veszélyesnek találták az új legitimációs elvként jelentkező nacionalizmust.⁶ Magyarországon azonban a legkevésbé sem állt jól a konzervativizmus ügye, mert szorosan összefonódott Béccsel. Asbóth felismerte, hogy a nemzet eszméjének középpontba állítása, a „magyar érdek” elsőbbségének hangsúlyozása nélkül a konzervativizmusnak sincs esélye – e sokszor idézett kifejezés a *Magyar konservatív politika* kulcselemének is nevezhető. E kontextusban nyilvánvalóan a nemzet az alapvető vonatkoztatási pont – s egyúttal a kormányzás irányelve. Fontos és érvekkel is alátámasztott, noha vitatható állítása, hogy a „magyar érdek” egyúttal a Habsburg-dinasztia s az itt élő nemzetiségek érdeke is.

A konzervativizmus felkarolása megkívánta Asbóthtól, hogy az előzményeket is megkeresse és felvázolja. Kiindulópontként az udvarhű, ún. „aulikus” tradíciót említi, s ezt arra a „józan és hazafias” álláspontra vezeti vissza, amely „a Bécsnek teendő fájdalmas engedmények árán” is nélkülözhetetlennek találta, hogy Magyarországot kiragadják a török kezéből, elkerülendő a balkáni népek sorsát. E helyzetből fakadt, hogy az idegen dinasztia iránti hűség nem válhatott azonossá a nemzet irántival – eleve egy súlyos kihívás a konzervatív gondolkodás számára. A reformkor kezdete (1825) hazánkat mély passzivitásban találta; az ország „hazafias volt, de szellemtelen és korlátolt”. Ennek az állapotnak

Asbóth János (1845–1911)

³ Uo. 23.

⁴ Uo. 12–13.

⁵ Uo. 21.

⁶ Részletesebben: EGEDY Gergely: *Konzervativizmus az ezredfordulón*. Magyar Szemle Alapítvány, Bp. 2001. 147–150. A 19. századi konzervativizmushoz lásd: JOHN WEISS: *Conservatism in Europe, 1770–1945*. Thames and Hudson, London, 1977. 26–102.

Széchenyi István üzent hadat először, akit Asbóth már az 1873-ban publikált *Három nemzedék* című művében is (Vörösmarty Mihállyal együtt) a nagy „ébredéstőnek”, s egyúttal minden későbbi konzervatív törekvés kútfejeként tekintett, de akit ennek ellenére sem minősített egyértelműen konzervatívnak.⁷

DESSEWFFY AURÉL KÖZÉPPONTBA ÁLLÍTÁSA

Széchenyi konzervatív ösztöneit dicséri, hogy a reformkor kiélezett belpolitikai küzdelmeiben a Kossuth Lajos vezette radikális liberálisokkal szemben Dessewffy Aurél, az aulikusok helyére lépő új konzervatív csoportosulás vezetője mellé állt. Szekfü Gyula a *Három nemzedékben* (1920) Széchenyit állította piederstálra, a *Magyar konservatív politikában* ezt a szerepet inkább Dessewffy kapta.⁸ A fiatal arisztokrata világosan látta, hogy Kossuth, a realitásokat önkényesen figyelmen kívül hagyva valójában forradalomba vezeti a nemzetet, s ezért joggal fogalmazott úgy, hogy „Kossuth pártja lón a haza ellenségeinek leghathatósabb szövetsége”. Ezzel az érveléssel Asbóth máris remekül „megagyazott” annak a narratívának, amely a nemzeti érdek politikáját szembeállította ’48 forradalmával. Fontosnak tartotta ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az 1830-as évek végén fellépő konzervatívok a legkevésbé sem voltak a tespedés szószólói. „Semmi sem lehet tőlünk távolabb, mint azt, ami a nemzet életében 15 év óta történt, megsemmisíteni akarni”⁹ – idézi ennek igazolására Dessewffy egyik cikkét. Véleményét általános érvénnyel is megfogalmazta a magyar konzervativizmus számára: „A politikában mit sem lehet konzerválni a meglevőnek minden változtatását merőben visszautasító mozdulatlanág által”.¹⁰ Ez összhangban áll Burke azon nevezetes megállapításával, miszerint a változás eszközeivel nem rendelkező állam nem számíthat a fennmaradásra.

Asbóthnál senki sem tett többet a fordulatért

Dessewffy ugyan tragikusan korán meghalt (1842), de hívei 1846-ban „konzervatív” név alatt pártot is alakítottak, s programjukban a „fontolva haladást” jelölték meg célként, a tekintély, a hűség és a tradíció tiszteletben tartásával. Asbóth nem hagy kétséget afelől, hogy számára ez az irányzat kínálta a nemzet felemelkedéséhez vezető utat, „a jó rend haladását”, hiszen a jobbítás csak a jó renddel együtt képzelhető el.

Dessewffy programjának az áttekintése arra is alkalmat adott neki, hogy (részlegesen) módosítsa a szabadság értékéről korábban kifejtett véleményét, s ezzel kijelölje a konzervatív politikában betöltendő helyét. A *szabadságról* című, 1872-ben publikált munkájában a szabadságot – John Stuart Mill klasszikus felfogásával összhangban – a legfontosabb értéknek tekintette. Jelentőségét a *Magyar konservatív politika* hasábjain sem tagadja meg, egyáltalán nem, sőt kiáll a parlamentáris rendszer mellett is: „ha még nem volna kitalálva, a magyar konzervatív politika érdekében kellene kitalálni”.¹¹ Ekkor viszont már egyértelműen úgy véli, az életbe vágó nemzeti érdekekkel szemben a szabadság hátrább szorítható: „Nem vagyunk ellenségei a szabadságnak. Hanem igenis át vagyunk hatva annak tudatától, hogy a szabadság érdekeit lehet, de a nemzet, az állam érdekeit nem lehet elnapolni.”¹² A „magyar érdek” tehát, ha csak időlegesen is, a szabadságot is háttérbe szoríthatja. Nagy-Britanniában az Asbóth íásaiban gyakran emlegetett tory államférfi, Benjamin Disraeli volt az, aki a liberálisoktól „elragadta” és a konzervatívokhoz kapcsolta a nemzetet és a birodalmat; a 19. századi magyar közéletben Asbóthnál senki sem tett többet a fordulatért.¹³

7 ASBÓTH: *Három nemzedék...* I.m. 66–70.

8 Dessewffyhez tömören: BÉKÉS Márton: *Dessewffy Aurél = Magyar Politikai Enciklopédia*, főszerk. PÁSZTOR Péter, MCC–Polgári Magyarország Alapítvány, Bp. 2019. 108–109.

9 ASBÓTH: *Magyar konservatív...* I.m. 34.

10 Uo. 29.

11 Uo. 104.

12 Uo. 27. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy „a szabadság ellenzése... nem volt a magyar konzervatívok politikája soha”. Uo. 17.

13 EGEDY Gergely: *Brit konzervatív gondolkodás és politika*. Századvég, Bp. 2005. 92–97.

A „HATHATÓS ÁLLAM” MELLETT

Az 1848-as forradalomhoz vezető utat Asbóth olyan folyamatként írja le, mint amelyben a szabadelvű párt „naponkint tovább kívánt menni a jogok terjesztésében, de szorosabb rend által ellensúlyt adni nem akart.”¹⁴ Ezzel pedig a kormányzatot abba a helyzetbe hozta, hogy csupán két rossz lehetőség közül választhatott: erély helyett erőtlenséget vagy erőszakot – egyik sem a konzervatív megoldás. A magyar közéletben kemény ellenállást és erősen negatív visszhangot váltott ki az ún. adminisztrátori rendszer, amely a konzervatív csoporthoz tartozó Apponyi György irányításával az ellenálló megyéket volt hivatva megtörni: ennek bevezetését (1845) Asbóth nem marasztalta el. Az angolszász tradícióval ellentétben ő az erős(ebb) állam híve volt, szerinte az önkormányzatok túlzott hatalmának a megroppantásával a kormányzat csak törvényes kötelezettségének kívánt eleget tenni. („Meggyőződéseim szerint hathatós és nem nominális kormányra van szüksége a nemzeteknek” – írta egy helyütt.)¹⁵ E ponton is jól érzékelhető a hazai konzervativizmus alapvető dilemmája, hiszen Apponyi ebben a küzdelemben Bécset képviselte, s tegyük is hozzá, hogy minden igyekezete ellenére Asbóthnak sem sikerült ezt az ellentmondást teljesen feloldania. Bécs érzéketlensége és rugalmatlansága számottevő mértékben akadályozta a konzervatív alternatíva kikristályosodását Magyarországon.

E narratívában a Kossuth vezette ellenzék, a „konfúzió e pártja”, „semmi vezérelvvel nem bírt”, és irányát a „tömeg rivalgása” szabta meg – a tömeg tettségének a keresése Asbóthtól pedig éppoly távol állt, mint a kortárs és a későbbi konzervatív gondolkodók döntő többségétől. Asbóth ezzel a tömegek részvételét elutasító „patricius” hagyományt jelölte ki a magyar konzervativizmus számára. A politika színpadán végül csak két erő maradt, elkerülhetetlenné téve a végzetes összeesküvést. Az egyik a bécsi udvar „katonai pártja”, amelyről sokatmondóan megjegyzi: „ha eszközeit el is ítéljük, természetesnek találjuk, hogy a Kossuth hatalmába került Magyarország ellen fegyverkezett”, hiszen volt oka nem bízni az utóbbiban. A másik erő pedig a Kossuth „varázshatalma” alá került szabadelvű párt volt, amelyben ugyan a túlnyomó többség becsületes hazafi volt, ám nem „belátó”. Utólag, jegyzi meg, sokan állították, hogy ők valójában nem értettek egyet Kossuth irányvonalával, de ezt a mentegetőzést ő nem fogadja el: „Mindenki kell, hogy tudja, mit tartson annak hazafi becsületéről és hazafi lelkiismeretességéről, aki [...] tisztán látja, hogy a haza vészbe vitetik, de tiltakozó szavát fölemelni nem meri, félve az elevenek és holtak fölött ítélő tribuntól, az izgalom-ittas tömegtől”.¹⁶

A FORRADALMI TÖRVÉNYHOZÁS KONZERVATÍV BÍRÁLATA

A magyar liberalizmusról készített mérlegének fontos – sőt tulajdonképpen nélkülözhetetlen – eleme a ’48-as törvényhozás konzervatív szempontú bírálata. Asbóth megítélése szerint a parlamentarizmust „rögtönözve”, megfelelő előkészítés nélkül hozták be, aminek a következtében szilárd állam helyett „összszedőlésre kárhoztatott pünkösdi királyság” épült. Végso soron az új magyar alkotmányos berendezkedés „hübele módjára a legszélsőbb demokráciára lőn fektetve”, ami aztán a megyei autonómiával együtt egyrészt teljesen megbénította a nemzet gerincét alkotó nemességet, másrészt pedig a nemzetiségi területeken megrendítette az állam egységét.¹⁷

Asbóth kiállt a magyar nemzet „államalkotó” szerepe mellett, és a „nemzetiségi egyenjogúság abszurd elvét” az állam – és a nemzetiségek! – érdekeire hivatkozva elutasította. Határozottan hibáztatta az alacsony cenzust, mely által „egy csapásra túlsúly adatott az értelmiség fölött” a „műveletlen és félművelt osztályoknak”. A jobbágyság felszabadítását helyeselte, ám azt már nem, hogy

¹⁴ ASBÓTH: *Magyar konservatív... I.m.* 39.

¹⁵ Uo. 38.

¹⁶ Uo. 44.

¹⁷ Uo. 45.

Régi rend – Asbóth János
videfalvai (Vidiná, Szlovákia)
kastélyában berendezett
dolgozószobája, 1900
(Fortepan / Budapest Főváros
Levéltára / Klösz György)

a parasztság váltság nélkül „ajándékba” kapta a földet, ez ugyanis felerősítette benne a mások tulajdona utáni vágyat és a „dologtalanság átkát” is. 1848 tavaszán tehát – noha a szándékok többnyire helyesek voltak – „*legislationalis improvizáció*” történt, s ez igencsak károsnak bizonyult. Ez utat nyitott Kossuthnak, aki a szélsőséges erőkkel összefogva a reformtörekvéseket „*valóságos forradalom*”-má változtatta, majd pedig – a nemzet és a hadsereg ellenére – államcsínny hajtott végre a köztársaság kikiáltásáért.

Megfelelt ez a nemzet érdekeinek? A *Magyar konservatív politika* válasza határozott *nem*; épp a túlhajtott szabadelvűség vezetett oda, hogy „a Bach-huszárok hitvány hada legyen úr” Magyarország fölött. Asbóth úgy látta, hogy az 1848. februári forradalom és az olasz mozgalmak kirobbanása után a Habsburg-dinasztia szorult helyzetét nem „illojális presszióra” kellett volna felhasználni, hanem arra, hogy a birodalom súlypontját keletre, Magyarországra helyezték. Ez az álláspont természetesen nem meglepő a jeles gondolkodó részéről, hiszen a konzervatív szemlélet egyik alapvonása a forradalomellenesség. Joggal emlékeztet Békés Márton arra, hogy „a konzervativizmus akkor vált tradicionálizmusból reflexívvé, azaz politikailag is aktív erővé”, amikor a hagyományos rendet „a cezúrávonás szándékával kirobbantott” kihívás, vagyis forradalom érte.¹⁸ E körülményt nem hagyhatjuk figyelmen kívül a magyar konzervativizmus létrejöttének magyarázatában.

Jó tollú szerzőként Asbóth természetesen nagyon ügyelt a pontos fogalmazásra. A ’48-as forradalmat a szövegében világosan elválasztotta a ’49-hez asszociálható szabadságharcról, így próbálva megoldani azt a konzervatív nézőpontból mellőzhetetlen, ám keservesen nehéz feladatot, hogy a liberalizmus által kiváltott mozgalmat meg tudja különböztetni a nemzet dimenziójában jogos és bírálhatatlan önvédelmi küzdelemtől. Értékelésében tehát a történeti joggal szakító forradalmat és a szabadságharcot kettéválasztotta. „Nem volna

18 Békés Márton: Az ellenforradalom két arca Vas megyében. *Vasi Szemle*, 2008/6. 693.

a magyar névre méltó” – emeli ki, aki a kegyeletet és tiszteletet meg tudná tagadni a „hazáért meghalni sietőktől”. A vád azokat illeti, vonja le a konklúziót, akik „az egyaránt szent kötelességek kiegyenlíthetetlen konfliktusát” kiváltották. Neki e dilemmával személyesen sem volt könnyű szembenéznie, hiszen Asbóth Lajos honvédtábornok fiaként maga is a szabadságharc tiszteletének légkörében nőtt fel.

KONZERVATÍV POLITIKA A KIEGYEZÉSÉRT

A liberális és a nemzeti politika ellentéteinek a hangsúlyozásával párhuzamosan a *Magyar konservatív politika* gondolati konstrukciója annak a bizonyítását is igényelte, hogy a konzervatívokra a magyarság a legnehezebb években is számíthatott. Asbóth erős állítással él: „a kockajáték Világosnál elveszett”, hiszen a forradalmárok a hazát tették kockára. Asbóth szembeállítja velük a konzervatívokat, akiknek a múltját „szeplőtlennek” nevezi, mert ők nem kapcsolódtak be az erőszakos eseményekbe. Ez kétségkívül elfogult állítás, ha arra gondolunk, hogy az udvarhú arisztokraták Bécs iránti lojalitása, a szabadságharctól való távolmaradása a szűkebben vett nemzeti szempontot háttérbe szorította, sőt gyakorlatilag feláldozta. Az állam és a nemzet szerencsétlen konfliktusában a konzervatívok számára nincs jó megoldás. Tény viszont, s joggal idézi fel Asbóth, hogy e csoport az egyedül legitim állapot, a birodalmon belüli magyar „különállás” jogi biztosítékaihoz továbbra is ragaszkodott: „politikájuk talpköve [...] a történelmi joghoz való rendületlen hű ragaszkodás”.¹⁹ A konzervatív arisztokraták fellépését Bécs kifejezetten „veszélyes izgatásnak” minősítette – emlékezteti az olvasót. Az ő helytállásukat összeveti Kossuthéval, felidézve, hogy az emigráns vezér eközben a szent koronát kínálhatta mindenkinek, „aki azt az osztráktól elvenni hajlandó volna”.

A konzervatívok elvi álláspontját Asbóth úgy összegezte, hogy „a monarchia alkotmányának a népek történelempolitikai individualitásának kell megfelelni” – s ebben szerinte már egyértelműen benne volt a dualizmus igénye és ígérete.²⁰ Ezzel összefüggésben hangsúlyozza, hogy az 1860 októberében kiadott nevezetes „diplomához”, amely utat nyitott a birodalmon belüli alkotmányosságnak és a föderalista átszervezésnek, a konzervatív arisztokraták „nyomása” számottevően hozzájárult, míg a birodalmat újra centralizálni igyekvő Anton von Schmerling kancellárrá kinevezése s az 1861-es februári pátens kibocsátása az ő félreállításukat is jelentette. A konzervatívok és a nemzet ügy együtt szenvedett vereséget, mert össze is tartozott – sugallja. A liberalizmusnak szánt igen csípős kritikaként megjegyzi: mivel a magyar közvélemény „évtizedeken át kizárólag a demokráciáért és a liberalizmusért látszott rajongani”, és a nemzet sarkalatos érdekeiről könnyelműen lemondott, Schmerling meg lehetett győződve arról, hogy az országnak tulajdonképpen „nem is magyarosság, hanem csak demokrácia és liberalizmus kell”.²¹ Asbóthnak a magyar politika „hanyatlástörténetéből” levont következtetése élesen eltér tehát a nemzet ügyében ugyancsak elkötelezett kortárs Beksics Gusztávtól, aki a magyar érdeket épp a liberalizmussal azonosította.²²

a konzervatívok
és a nemzet ügye
összetartozik

A KONZERVATÍV POZÍCIÓ DILEMMÁJA

A konzervatívok rehabilitációját segítő a *Magyar konservatív politika* kiemeli: igazságtalan a velük szemben széles körben megfogalmazott bírálat („legjobban rágalmozott párt”), mert e nehéz helyzetben ők azt a kompromis-

¹⁹ ASBÓTH: *Magyar konservatív... I.m.* 48.

²⁰ *Uo.* 52.

²¹ *Uo.* 55.

²² BEKSICS Gusztáv: *A liberalizmus és a magyar érdek = Magyar liberalizmus.* szerk. TÖKÉCZKI László, Szádvég, Bp. 1993. 188.

szumkereső álláspontot foglalták el, amelyet a nemzet nem foglalhatott el, ám amely „egyedül látszott lehetségesnek visszavívni a nemzet jogait”.²³ E gondolatmenet elvezette Asbóthot arra a következtetésre, hogy a Bécsben jelentkező „magyarellenes irány” valójában erős szövetségest talált a „túlzó hazafias irányban”, vagyis a radikális liberálisokban. A konzervatívok – a közéletet keresve – kiálltak a nemzet kívánsága ellenében is a korona szempontjai mellett, a koronával szemben viszont a nemzetet védték – pontosan számolva azzal, hogy ily módon csak „átmenetet képezhetnek”. Ez volt a legönzetlenebb hazafiság, hiszen még köszönet sem járt érte – állapítja meg a jeles gondolkodó.

A „Bach-korszak újabb kiadásáért”, a „provizóriumért” és a „nemzeti kétségbeesés” erre reakcióként kialakuló politikájáért a felelősséget Asbóth egyértelműen a bécsi kormányzatra hárítja, és hangsúlyozza, hogy a konzervatívok lényegében már ekkor a későbbi kiegyezés elvi alapjaira helyezkedtek. Az előkészületek során a fő vitapont az volt, hogy a ’48-as törvényeket a nyilvánvalóan szükséges módosítások előtt a jogfolytonosság demonstrálására formálisan is életbe léptessék-e, ahogy eredetileg Deák tervezte, vagy azonnal megállapodjanak az átdolgozásukban. A *Magyar konservatív politika* hatásosan érvel amellett, hogy a konzervatívok nem elvtelen kompromisszumot akartak kötni, amikor az utóbbi álláspontot képviselték: egyrészt teljesen célszerűtlen lett volna olyan törvényeket életbe léptetni, amelyeket rögtön módosítani is kell, másrészt pedig a szóban forgó törvények – helyes elvek mellett – a birodalom egységével és a közös külpolitikával össze nem egyeztethető kitételeket is tartalmaztak. Ezeket Bécsben joggal láttak veszélyesnek. A konzervatívok világosan érzékelték, hogy ennek belátása nélkül egyszerűen nem jöhet létre a kiegyezés. Elvégre Asbóth maga is hangsúlyozza: „a gyakorlati politika terén [...] bűnösnek is tartom az opportunitás teljes mellőzésével elveink érvényesítésének makacs kimerőszakolását”²⁴ (valójában ő is tiszteletben tartotta a polgári fejlődés számos liberális vívmányát, és elsősorban a liberalizmus doktriner gondolkodásmódját támadta). Végül Deák pártja is engedett – csak egyben nem. Mégpedig abban nem, ami Asbóth érvrendszerében kulcsszerepet kapott, nevezetesen, hogy Deák és hívei „a konzervatívok programját magukévá tették mindenben, de abban az egyben nem engedhettek, hogy azt ők hajtsák végre, hogy a hatalom nekik jusson”.²⁵ E narratívában a kiegyezés tehát valójában a sajátos önmegtagadást gyakorló konzervatívoknak köszönhető – ez az állítása vált többek szerint is a konzervatívok későbbi mítoszának az alapkövévé.

KONZERVATÍV ÁLLÁSPONT

A kiegyezés megkötése lehetőséget adott a liberalizmus és a konzervativizmus nyíltabb konfrontálódására, hiszen olyan kérdések sorát tűzte napirendre, amelyek meghaladták a közjogi szembenállás fogalmi körét. A politikai pozíciók tudatosítása tekintetében sokat tett a *Magyar konservatív politika*, még ha önálló eszmerendszer kidolgozására nem is vállalkozott, „csak” a magyar történelem és politika konzervatív szempontú magyarázatára. Asbóth megközelítésében 1867 után a liberális elveknek ismét feláldozták a „magyar érdeket” – a károkat az *Andrássy-korszak* című fejezet tárgyalja.

Az itt levont konklúzió megegyezik az előző részekével: a liberalizmus idegen a nemzettől, a bajok ellen nincs más orvosság, mint a nemzeti alapú konzervatív politika. A munka utolsó, ötödik fejezete tulajdonképpen egy leendő konzervatív párt számára készített programnak is tekinthető; aligha véletlen, hogy a *Magyar konservatív politika* megszületésének konkrét indítékát épp az a vita szolgáltatta, amely 1874 végén bontakozott ki a *Pester Lloyd* és a *Magyar Politika* között egy kifejezetten konzervatív politikai formáció létjogosultságáról. Amint arra Szalay Miklós rámutat, Asbóth ekkor erősen bízott abban, hogy majd a magyar politikában is végbemegy egy olyasfajta konzervatív fordulat,

23 ASBÓTH: *Magyar konservatív...* I.m. 53.

24 Uo. 12.

25 Uo. 63.

A régi eszméknek is van feltámadása, vagy, ha úgy tetszik, reprodukciója. Az eszmékből sem vész el egy atom sem; új viszonyok közt, tán új alakban és színben, új vegyalkotásban és aggregációban, de felmerülnek újra, hogy újra kezdjék régi történetüket. Mert a körforgásban, melyet haladásnak nevez az egyik, evolúciónak a másik, az emberi nem örökre keresi a boldogságot, melyet a siralom e völgyében nem lel meg soha. Mi a reform? Új baj a régi helyett. Mi a reform-küzdelem? A vérmérséklet kérdése. Az egyik úgy tartja: ezt a bajt ismerem, megszoktam, beletörődtem. Inkább tűröm, mint az újat, ismeretlent. A másik már tűrhetetlennek tartja a régi bajt, éppen, mert régen nyomja: jöjjön inkább az új. És az új jön, és régi lesz, és visszajön a régi, mely újnak látszik.

Annyi bizonyos, hogy a XVIII. század eszméi, nem a XIX. század uralkodó eszméi. Mindjárt a század elején a jakobinusokra nem a szabadság és testvériség következett, hanem Napóleon uralma és vérengző háborúi. De fenn tartható és részben fennáll még naiv hitével az az illúzió, hogy a régi és régen elfajult társadalmi szervezet romjából, ha nem szabadság és testvériség, de hát legalább az egyenlőség ki fog kelni, jóllehet Európa nagyobb részében még sokáig fennmaradt a jobbságosi kötelék, és például mind a mai napig fennáll Boszniában. De Waterloo után talán uralomra jutnak amaz eszmék? Nem! De Maistre és Chateaubriand, [von] Gentz és Metternich, a francia forradalom hívéből misztikussá vált Görres és a Tugendbund, Burke és az angol *high torryk*, a „szent szövetség” eszméi, [vagyis] a legitimitás elve az uralkodó eszmék nemcsak a politikában, hanem az irodalomban, a társadalomban, a köztudatban is tizenöt éven át.

A Rotteck–Welker-féle sablon-liberalizmus azóta rég lejárta magát szülőföldjén is, jelszavai rég meg vannak haladva mindenütt; csak nálunk jelzik még oly jóhiszemű poli-

tikusok és politizálók szellemi láthatárát, akik a modern eszmék, a haladás és felvilágosodás színvonalán képzelik magukat, mert ötven esztendő elaludtak, érintetlenül az újabb eszméáramoktól. A júliusi királysággal Franciaországban uralomra jut a polgárság. De nem abban az eszményi értelemben, hogy mindnyájan egy haza polgárai vagyunk. Hanem a legszűkkeblűbb kasztszellem értelmében. Nem a *citoyen*, hanem a *bourgeois*. A letűnt osztályuralom helyébe új osztályuralom, mely mély gyűlölettel elmegy az osztrakizmusig azokkal szemben, akik társadalmilag fölötte álltak, de a régi urakat felülmúlja azoknak lenézésében és megvetésében, akik alatta állanak.

Van még egy szembeszökő ellentét a XVIII. és a XIX. század közt. A XVIII. század a vallás eltörlésével végezte, a XIX. század ez alkonyán a vallásos eszmék és érzelmek új felbuzdulásával találkozunk az egész vonalon. A kornak elkeseredett ellentéteiben, kétségbeejtő problémáiban, ahol az egyik a gazdasági ökológia szabadságát, a másik az egyén minden szabadságát elkobzó egyenlőséget követeli, a halálos gyűlöletben, melyet immár csak a szuronyok ereje tart féken, és már-már féken tartani nem tud, felemelkedik egy hang a magasból, a materiális érdekek, a bezsebelhető haszon harcában egy hang az eszmény magasából, és ez a hang nem kiáltó szó többé a pusztában, [ez egy] hang, mely ismét a testvériséget, de nem a jakobinusok, hanem az evangélium testvériségét hirdeti, és a társadalmat marcangoló bajok egyetlen írájára kínálja a keresztény eszméket, mert a fenevadak társaságában érvényesülhet korlátlanul a *struggle for life* igazsága, de az emberi társaságot kizárólag erre alapítani nem lehet, nem szabad. Mert a társadalmi kérdés nemcsak biológiai kérdés, nem is közgazdasági kérdés csupán, hanem mindenekelőtt és mindenekfölött etnikai kérdés, az equitas [méltányosság], a humanitás, a felebaráti szeretet kérdése.

Asbóth János: *Korunk uralkodó eszméi – székfoglaló értekezés* [1895. október 14.] In: *Értekezések a társadalomtudományok köréből*. MTA, Bp. 1895. 502., 505. és 520. oldal (részletek)

mint az általa csodált Angliában 1874-ben Disraeli választási győzelmével.²⁶ A dualista rendszerben azonban az aulikus hagyomány népszerűtlensége miatt az önálló konzervatív alternatíva kísérlete lényegében kudarcot vallott.

Bizonyára ezzel függött össze, hogy saját korában széles körű ellenkezést váltott ki a *Magyar konservatív politika* – mi sem mutatja jobban a megütközés erejét, mint az, hogy a megjelenése után szinte azonnal elbocsátották szerzőjét minisztériumi állásából. A könyv sajtóvisszhangjáról írva Szendrei László megalapozottan állapítja meg, hogy az építő kritikák „összességükben elsikkadtak a támadó hangvételű cikkek tömegében”.²⁷ Ezzel együtt a korszak egyik legjelentősebb politikaelméleti alkotásáról van szó, amely első ízben próbálta meg teoretikus igénnyel igazolni a konzervatív álláspontot. S amely a mai olvasó számára is bizonyítja: a történelmünk a vesztese annak, hogy különböző korszakainkban mindig gyenge maradt a konzervativizmus, épp az az eszmerendszer, amely „az adott viszonyokból indul ki, és a helyzet, az állam, a honpolgárok reális szükségleteiben keresi célját”. ■

nemzeti alapú
konzervatív politika

26 SZALAY Miklós: A nemzeti liberalizmustól a keresztény újkonzervativizmusig. Asbóth János gondolkodói pályájához. *Századok*, 2017/4. 858.

27 SZENDREI László: A Magyar konservatív politika megírásának okai és körülményei = ASBÓTH: *Magyar konservatív... I.m.* 148.